

Vsebina objavljenih zapisnikov v prvi knjigi potrjuje ugotovitev *Slovenca* (27.2.1919) ob zaprisegi prvega predsednika in podpredsednika Deželne vlade, da je bila Narodna vlada najvidnejši »znak svobode« Slovenije. Ta osrednji katoliški list je (15.1.1927) v polemiki glede nekdanjih deželnih avtonomij poudaril velike zasluge Slovenske ljudske stranke, da je bila ob prevratu 1918 ustvarjena združena Slovenija »z lastno avtonomno vlado, ki je imela vse prerogative državnih vlad«, na zakonodajnem področju pa celo večje, saj je v tem pogledu nadomeščala tudi parlament. »Ali si morete misliti večjo samostojnost Slovencev, kakor smo jo imeli tedaj, če izvzamemo lastno nezavisno državnost?« je še poudaril *Slovenec*. Objava zapisnikov sej Narodne vlade arhivskega svetnika Petra Ribnikarja je dragocen prispevek k popolnejši podobi tega zgodovinskega dogajanja, pomemben za raziskovalno delo in seznanjanje širše javnosti z njim.

Miroslav Stiplovšek

France Filipič, **Sloenci v Mauthausnu**. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1998. 608 strani.

Avtor številnih samostojnih publikacij, razprav in strokovnih člankov iz zgodovine Slovencev od prve do vključno druge svetovne vojne France Filipič je svoj obsežni raziskovalni opus obogatil z novo izredno obsežno monografijo o usodi Slovencev v koncentracijskem taborišču Mauthausnu. Bogate raziskovalne izkušnje in njegova literarna ustvarjalnost ter dejstvo, da je bil tudi sam mauthausnovski taboriščnik, so vplivale tudi na zasnovo monografije v dokumentarnem, metodološkem in vsebinskem pogledu.

Potem ko mu je taboriščni odbor Mauthausen leta 1985 zaupal nalogo, da napiše delo o slovenskih internirancih v tem taborišču, se je temeljito lotil zbiranja in preučevanja različnih virov in relevantne literature o tej problematiki. Zbiranje dokumentacije v slovenskih osrednjih in regionalnih arhivih, muzejih in bibliotekah, pri organizacijah Zveze borcev in Rdečega križa ter na občinskih matičnih uradih je razširil tudi na številne ustanove v tujini, v Avstriji, Italiji, na Poljskem, v Zagrebu in Beogradu. Še prav posebno pozornost je posvetil osebnim razgovorom z nekdanjimi taboriščniki za podrobno spominsko osvetlitev njihovih usod in splošnih taboriščnih razmer v posameznih obdobjih. Ob tem naj poudarimo, da je lahko domačo in tujo literaturo uporabil v glavnem le za širši okvir obravnavane problematike, vsa temeljna vprašanja pa je osvetlil z različnimi viri. Opravil je izjemno obsežno hevristično delo, zaradi česar je oblikovanje monografije trajalo več kot deset let.

Že prvi problem, ugotovitev števila internirancev slovenskega rodu v taborišču Mauthausen in njegovih 49 podružnicah v obdobju od leta 1939 do leta 1945, je terjal velike napore zaradi dejstva, da Slovencev taboriščna administracija ni vodila kot posebno nacionalno kategorijo, temveč kot nemške, italijanske, madžarske in hrvaške državljanke s ponemčenimi, italijaniziranimi in madžariziranimi priimki, imeni in kraji njihovega bivanja. Uspel je bistveno izpopolniti statistično podobo števila slovenskih internirancev v tem koncentracijskem taborišču, kar naj ilustriramo s podatki, da so jih imele borčevske organizacije evidentiranih okoli 2200, avtor pa je ugotovil, da je bilo v njem interniranih skupaj 4153 Slovencev, med njimi le 99 z oznako kriminalnih jetnikov, vse druge pa so vanj privedli iz političnih razlogov. Ob tem je ugotovil, da jih je v matičnem taborišču in podružnicah umrlo okoli 1500, torej več kot tretjina, zlasti v letih 1942 in 1943 jih je bilo odpuščenih 1190, maja 1945 je bilo osvobojenih 1234; ostali slovenski interniranci so bili premeščeni v druga taborišča, le enajstim pa je uspel pobeg.

Avtor je svoje delo razdelil na tri vsebinske sklope. Temeljiti študiji o Mauthausnu (9–72), sledi jedro monografije, v katerem je po kronološkem zaporedju podal zgodovinski oris prihodov posameznih transportov v taborišče s seznamom vseh slovenskih internirancev ter drugimi statističnimi podatki o njih (ta del obsega 463 strani), v kratek sklepni del pa je razvrstil še mauthausenska doživetja v umetniški besedi (537–561).

V uvodni študiji je obdelal nastanek, organiziranost in delovanje koncentracijskega taborišča od ustanovitve leta 1938 do konca vojne maja 1945 z vseh vidikov (sprememba njegove namembnosti

od pretežno uničevalnega značaja do mobilizacije jetnikov zlasti za potrebe vojne industrije s prelomnico leta 1942, dograjevanje matičnega taborišča in izgradnjo mreže 49 podružnic, leta 1943 tudi na Ljubelju, usodo jetnikov in t.i. »samoupravo« s prikazom boja med kriminalnimi in političnimi jetniki, proces njihove internacionalizacije z množičnim prihodom Poljakov, Židov, Rusov in drugih, izkoriščanje jetniške delovne sile, oblike kaznovanja jetnikov, njihovo upornišvo in osvoboditev, položaj po njej ter organizacijo vračanja jetnikov na njihove domove). Iz opomb k prvemu delu, ki je ustrezen okvir za naslednji osrednji del o slovenskih internirancih v Mauthausnu, se vidi, da je uporabil za osvetlitev zgodovinskega orisa tega koncentracijskega taborišča zlasti bogato tujo literaturo. Avtor je posebej poudaril, da so na zasnovo njegove monografije pomembno vplivali izsledki mednarodnega simpozija o taborišču Mauthausen leta 1995 na Dunaju.

Drugi del z naslovom *Slovenci v Mauthausnu* je zaradi preglednosti smotrno razdelil na pet temeljnih podpoglavij, v katerih je podrobno opisal zgodovinske okoliščine nastanka in sestava transportov v mauthausensko taborišče (skupaj jih je obdelal 173, med njimi jih je bilo 38 s 15 osebami in več, 7 transportov pa je štel nad 100 oseb), prikazal pa je tudi njihovo nadaljnjo usodo. Pri tem se je odločil za poseben metodološki prestop. V prizadevanjih za čimbolj celovito podobo prihoda slovenskih taboriščnikov in njihovega življenja v taborišču je zgodovinske orise obogatil s številnimi spominskimi izjavami, največ za leti 1943 in 1944, ter z biografijami jetnikov. Nad 500 spominskih in biografskih prispevkov potrjuje tudi eno od temeljnih ugotovitev v monografiji, da je bila večina oseb internirana zaradi aktivnega odporiškega delovanja proti okupatorju. Poudarimo naj, da spominsko gradivo ne razkriva le usode posameznikov, temveč tudi različne vidike taboriščnega življenja, življenjepisi okoli 250 jetnikov, nekateri so tudi obsežni, pa osvetljujejo tudi njihovo delovanje pred okupacijo in vlogo v osvobodilnem gibanju do njihove aretacije. Ob koncu drugega dela je Filipič v posebnem razdelku opisal tudi vrnitev slovenskih internirancev v domovino, posebno vrednost pa imajo sklepi sintetični statistični podatki. Iz njih naj povzamemo, da so okupatorji največ Slovencev odgnali v Mauthausen v letih 1943 (1308) in 1944 (1510), da je bilo med njimi 732 ujetih partizanov in da je bil najbolj množičen prihod 990 jetnikov, večinoma primorskih Slovencev, 12. oktobra 1943 iz italijanskega koncentracijskega taborišča Cairo Montenotte, avtor pa je zbral tudi podatke o socialni sestavi večine internirancev.

Izbrani literarni prispevki v tretjem delu, napisali so jih mauthausenski interniranci Ivan Potrč, Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, France Kozar in avtor monografije, tehtno prispevajo k podobi hudega trpljenja taboriščnikov.

Avtorjeva spremna beseda razkriva podroben historiat nastajanja knjige in probleme, ki jih je moral reševati v procesu njenega nastajanja. Iz nje izvemo, da je bila tudi vrsta mauthausenskih jetnikov, posebej tistih, ki so bili iz taborišča odpuščeni, zlasti v prvih desetih povojnih letih podvržena mučnemu sumničenju in zasliševanju, niso pa doživeli tako tragične usode kot nekdanji dachauski in buchenwaldski jetniki v političnih sodnih procesih. Te razmere pa so vplivale, da je Prežihov Voranc opustil zamisel o pisanju velikega literarnega dela s taboriščno tematiko.

Monografija, ki je tudi sestavni del *Knjižnice OF*, je bogato ilustrirana s številnimi faksimili dokumentov, fotografijami internirancev ter drugo dokumentacijo. Njeno uporabnost tudi v tujini omogočata obsežna povzetka v nemškem in italijanskem jeziku, koristno pa je tudi imensko kazalo.

Monografija Franceta Filipiča je prvi celovit prikaz usode Slovencev v nekem koncentracijskem taborišču v zgodovinisju slovenskega osvobodilnega gibanja ter je pomembna osvetlitev nemške raznarodovalne in uničevalne okupacijske politike na Slovenskem. Glede na to, da obravnava posebno problematiko, pri kateri mora priti do izraza tudi usoda posameznikov, je navajanje številnih pričevanj dobra metodološka rešitev. Avtor zasluži za zbiranje dokumentacije pri nekdanjih taboriščnikih še posebno priznanje. Če Filipičevo delo primerjamo s tujo zgodovinsko literaturo te vrste, ima v njej po temeljitosti in metodi obdelave vidno mesto, posebno dragocena pa je njegova človeška sporočilnost.